

**ЕМАНСИПАЦІЙНИЙ ДИСКУРС У ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІЙ
ТВОРЧОСТІ ЕЛІЗИ ОЖЕШКО І НАТАЛІЇ КОБРИНСЬКОЇ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Ірина Спатар

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
e-mail: iryna.spatar@pnu.edu.ua*

Мета. Стаття присвячена дослідженню світоглядних і аксіологічних векторів в емансипаційному дискурсі Е. Ожешко і Н. Кобринської. Проаналізовано спільні підходи щодо висвітлення емансипаційних ідей у літературно-критичній творчості Е. Ожешко і Н. Кобринської, зокрема осмислення ролі жінки у сім'ї і суспільстві, її можливостей навчатися і працювати на паритетних засадах із чоловіками. Обидві письменниці закликали до формування нової суспільної свідомості, щоб побороти усталені патріархальні норми, звичаєві стереотипи шляхом навчання і просвіти. Подібність світоглядно-естетичних поглядів і художньо-змістових паралелей у творах авторок зумовлена суголосною життєвою аксіологією та декларуванням інколи надто радикальних поглядів. **Методи.** Для зіставного аналізу застосовано низку основних методів наукового дослідження, зокрема історико-літературний, типологічний, біографічний підходи. **Результати.** Шляхом компаративного аналізу виокремлено основні проблеми, крізь призму яких письменниці декларували світоглядні і духовно-ментальні зміни: необхідність ґрунтовної освіти, виховання ерудованої інтелектуалки, суспільна і професійна інтеграція жінок на правах активних учасниць та реформаторок, а не пасивних спостерігачок, формування нової суспільної свідомості. **Наукова новизна.** Здійснено спробу порівняльного аналізу емансипаційного дискурсу в літературно-критичному доробку письменниць. Окреслено авторське бачення особливої функцію жінки в соціальному і духовно-інтелектуальному контекстах.

Ключові слова: емансипація, літературно-критичний дискурс, паритетність, жіноче питання.

Постановка проблеми. Еліза Ожешко і Наталія Кобринська – це ключові постаті в польському та українському письменстві, що актуалізували і глобалізували емансипаційні наративи в літературно-критичному дискурсі другої половини XIX – початку XX століття. У статті «Кілька слів про жінок», яку дослідниця Л. Магноне охарактеризувала, як «важ-

ливий маніфест емансипації¹» [15, с. 414], Е. Ожешко закликала змінити ставлення до жінки, зокрема сприймати її як людину, що має рівні права з чоловіками, а не трактувати, як людську істоту, схожу до ляльки. Подібні ідеї про паритетність статей декларувала й українська письменниця. На слушну думку А. Швець, Н. Кобринська стала «теоретичною українсько-го фемінізму в його класичному варіанті, першою практичною втілювачкою емансипаційних ідей у реаліях галицької дійсності» [8].

Аналіз досліджень. Науково-теоретичне осмислення емансипаційної проблематики в літературно-критичній творчості Е. Ожешко було предметом наукових праць таких польських дослідників, як Г. Борковська, Л. Магноне, А. Боратинська-Гурницька. В українському літературознавстві емансипаційні вектори у доробку Н. Кобринської досліджували В. Агеєва, І. Книш, М. Крупка, М. Легкий, А. Швець, порівняльні студії, присвячені творчості обох письменниць, розпочато І. Спатар. Попри наявність ґрунтовних літературознавчих розвідок, актуальними є питання, що стосуються розвитку інтелектуально-мистецьких тенденцій і традиції емансипаційного дискурсу на міжкультурному рівні, зокрема формування національних специфік художніх явищ.

Мета статті – визначити світоглядні й аксіологічні вектори в емансипаційному дискурсі Е. Ожешко і Н. Кобринської.

Виклад основного матеріалу. Творчість обох письменниць була не тільки художньо-естетичною інтерпретацією індивідуальних проєкцій щодо ролі жінки у сім'ї і суспільстві, її можливостей навчатися і працювати на паритетних засадах із чоловіками, але й знаряддям боротьби проти стереотипних уявлень про меншовартість жінок, патріархальних традицій та усталеного звичаєвого права.

Перманентна, особлива внутрішня потреба знань, різностороннього поступу стали ґрунтом для підсвідомого формування в Е. Ожешко і Н. Кобринської культу самоосвіти і безперервного альтруїзму. Чимало подібних рис можна простежити у життєвих стежках письменниць, зокрема подібність процесів духовно-інтелектуального розвитку, відданості письменницькому покликанню, а також особисті жіночі драми.

Обидві майстрині слова народилися в інтелігентних родинах, де цінували знання і читали книжки. Бенедикт Павловський, батько Е. Ожешко, помер, коли доньці було три роки. Письменниця успадкувала від нього працьовитість, бажання вчитися і величезну бібліотеку, у якій було чимало книг французькою і англійською мовами. Оскільки мати дівчини була зайнята другим шлюбом, Е. Ожешко цілими днями читала, занурюючись у світ художніх образів і суспільно-історичних знань. Початкову освіту здобувала вдома, а потім продовжила навчання у жіночому пансіоні при Монастирі сестер-сакраменток у Варшаві. У шіст-

---

¹Тут і далі переклад із польської мови наш. – І. С.

надцять років вийшла заміж за тридцятип'ятирічного П. Ожешка, і увійшла у літературу з його прізвищем. Е. Ожешко прагнула якнайшвидше покинути дім, де не склалися стосунки з матір'ю, щоб присвятити себе творчості та служінню своєму народові. Молода авторка підтримала січневе повстання 1863 року, підпільно організувала у домі чоловіка пункт допомоги повстанцям. Власне через це П. Ожешка ув'язнили, а потім відправили у Сибір. Е. Ожешко не тільки не поїхала за чоловіком, а розпочала процес розлучення, що викликало неабияке обурення у суспільстві. Крім того, письменниця звернулася за допомогою до адвоката Станіслава Нагорського, він представив її справу у суді, а через декілька років пара одружилася. У цьому шлюбі Е. Ожешко також не зазнала щастя, невдовзі стала вдовою.

Н. Кобринська, дочка священника Івана Озаркевича, була найстаршою дитиною, мала ще чотирьох братів. Особливу увагу у сім'ї приділяли освіті синів, вони після закінчення гімназії навчалися у Віденському університеті. Майбутня письменниця здобувала освіту вдома, багато читала художніх та філософських текстів, критичних розвідок, у яких йшлося про зміни патріархальних звичаїв, а жінці пропонувалися нові соціально-культурні ролі. Вийшла заміж за Т. Кобринського, молодого інтелектуала, священника, піаніста і громадського діяча. Чоловік сприяв її інтелектуальному і творчому розвитку, підтримував зацікавлення та ідеї дружини: «Мій чоловік, завше щирий повірник моїх думок, в той цілі вистарався для мене о книжку «Про неволю жінок» Штуарта Мілля в німецькій перекладі. <...> Штуарт Мілля запанував над усіма моїми думками, і я загадала, а навіть зачала разом з чоловіком переводити се його діло на руське» [2, с. 320]. Смерть свого чоловіка Н. Кобринська пережила дуже болісно і тяжко, обрізала довге чорне волосся і поклала його у труну. До кінця життя носила чорний одяг, через що її називали «Чорна пані». Щоб трохи втамувати біль від втрати коханого чоловіка, поїхала до Відня і розпочала літературну діяльність.

Польська і українська письменниці усвідомлювали, що до процесу реалізації нових ідей потрібно підходити системно, викладати їх доступно, аргументовано і переконливо, щоб обґрунтувати необхідність радикальних змін та поступово формувати переконання про рівноправну діяльність у всіх сферах і виховувати молоде покоління з новими аксіологічними орієнтирами.

У доробку Е. Ожешко є дві важливі праці, пов'язані з емансипаційною проблематикою: публіцистична розвідка «Кілька слів про жінок» (1870), та тенденційний роман «Марта» (1873). У статті «Кілька слів про жінок», що складається з трьох частин («Про цілі та шляхи жінок», «Про виховання жінок», «Про працю жінок»), авторка проаналізувала особливості статусу й місця жінки в суспільстві, її обов'язки як дружини і матері, від яких залежить доля держави, а також закликала змінити пріори-

тети виховання та навчання дівчат, освоювати ремісничі професії не лише чоловікам, але й жінкам, наголошувала на паритетності статей щодо праці й освіти. Основним життєвим принципом кожної жінки має стати, на думку письменниці, безперервна робота над собою, розширення й поглиблення інтелектуальних і прикладних вмінь. Е. Ожешко заохочувала створювати умови для здобуття фахової освіти, щоб жінки не були матеріально залежними від чоловіків, як наприклад, Марта – героїня однойменного роману. Л. Магноне зазначила, що твір «Марта» – це «перший польський феміністичний роман» [15, с. 413], у якому авторка позиціонувала неемансиповану жінку, як приклад суспільної і національної трагедії. Розповідь про молоду вдову, що не пристосована до самотійного життя, але намагається знайти вихід із складної ситуації, став дуже популярним одразу після публікації, отримав «статус бестселера» [15, с. 413].

Емансипаційна діяльність Н. Кобринської зумовила розвиток українського жіночого руху та популяризування ідей щодо ґрунтовної освіти жінки, її суспільно-культурної заангажованості. Особливу увагу письменниця звернула на долю представниць «середньої верстви», що повністю залежать від чоловіка і в разі його смерті приречені на поневіряння. У статті «Замужня жінка середньої верстви» письменниця резюмувала: «Бачимо, що не дуже блискуче життє жінки середнього стану і при чоловіці; та все-таки воно не може іти в порівнянне з нещасним є і положенем, коли вона стратить свого чоловіка і ціле старанє о дітей спаде на єї голову тим часом, коли вона до нічого іншого не приспособена крім заряджування дому і домашніх родинних послуг» [6, с. 412].

Найважливішими працями Н. Кобринської з-посеред публіцистичного доробку є статті, опубліковані у «Першому вінку», 1887: «Про рух жіночий в новіших часах», «Руське жіноцтво в Галичині», «Замужна жінка середньої верстви», «Про первісну ціль товариства руських жінок у Станіславові», а також «Стремління жіночого руху» (1895, 1896). Художнє осмислення емансипаційної проблематики Н. Кобринська репрезентувала у дебютному творі «Пані Шумінська» (пізніше назву змінено на «Дух часу»), що увійшов до збірника «Перший вінок», першого жіночого альманаху, появу якого ініціювала письменниця, а реалізувати цей задум допомогла Олена Пчілка. На шпальтах видання опубліковано 49 різножанрових текстів дев'ятнадцятьох авторок із Галичини і Наддніпрянщини. Наприкінці 1884 року в Станіславові Н. Кобринська заснувала «Товариство руських жінок».

Е. Ожешко і Н. Кобринська пропагували світоглядні зміни, але водночас розуміли, що до таких трансформацій повинні бути готові насамперед жінки, які століттями перебували у тенетах патріархального устрою і світоглядно-ментального підданства. Жінка не мала ані права голосу, ані власної думки не тільки у суспільно-політичних реаліях, але й у сім'ї: у дитинстві за неї вирішували батьки, а потім чоловік. «Зага-

лом <...> усі говорять, що жінка є людиною, рівною з чоловіком. Але ця думка існує тільки в теорії, а на практиці жінка насправді є людською істотою, але за своєю неповнолітньою суттю вона більше схожа на квітку, ляльку, ангела, як на людину» [16, с. 630]. Продовжуючи патріархальні традиції, хлопцям змалечку створювали всі умови для навчання і наголошували про обов'язок будувати кар'єру: «Скільки на світі галузей людської діяльності у сфері фізичної чи розумової праці, стільки різноманітних цілей відкривається перед чоловіком, що ступає на життєву дорогу. Як тільки починає щось розуміти, одразу чує, що він людина, що повинен мати мету у житті <...> долати перешкоди, щоб досягти мети» [16, с. 632]. У цей час дівчата здобували поверхові різнопланові знання, щоб вдало вийти заміж: «З дитинства жінка чує, що її призначення, її мета – стати дружиною, матір'ю, господинею» [16, с. 633].

Н. Кобринська також акцентувала на потребі змінювати пріоритети виховання, зокрема авторка звернула увагу не тільки на дівчат, подальше життя яких залежить від заміжжя, але і на формування світогляду хлопців. Їх переконують у тому, що чоловік у суспільстві має відповідний статус і права, а розуміння ролі жінки (матері, дружини, сестри), навіть і батька, зводиться до споживацьких інтересів, де всі повинні виконувати чіткі обов'язки для їхнього майбутнього чи теперішнього блага: «Він уже змалку знає, що він хлопець, що він має бути розумний і з того хліб їсти, що його сестри ніколи не будуть уміти того, що він, так само як мати їх не має о тім поняття. Крім доброго класу, він о ніщо більше не дбає, о решту нехай журяться батько, нехай уступають в своїх потребах сестри, нехай гарує собою мама» [2, с. 314]. Отож нових способів виховання потребували не тільки жінки, а суспільство загалом, щоб сформувати інші ціннісні моделі на основі рівноправ'я, свободи як індивідуальної, так національної. Н. Кобринська, на слушну думку М. Крупки, «пішла значно далі нагальних завдань, адже усвідомлювала обмеженість однопланової постановки питань: громада, освіта, рівність з чоловіком. Вона обґрунтувала необхідність радикальної зміни способу мислення, що стане запорукою побудови нових суспільних умов» [4, с. 8].

Разом із квестією виховання Е. Ожешко і Н. Кобринська велику увагу приділяли питанню жіночої освіти як найважливішому складникові емансипаційного процесу. Палке відстоювання ідей про необхідність жінок вчитися на рівні з чоловіками, здобувати ґрунтовні знання, конкурувати на паритетних засадах, отримувати відповідні практичні навички й індивідуальний унікальний досвід варто розглядати, як своєрідну проєкцію нової дійсності і, як слушно зазначила М. Крупка, «шлях до емансипації особистості» [4, с. 13]. На переконання Е. Ожешко, «Жінка – це насамперед людина, тому мета повинна бути людською, <...> стикатися з перешкодами, які можна побороти тільки працею. Щоб подолати перешкоди, жінка повинна мати і застосовувати таку ж моральну міць та вміння, які у логічному житті має чоловік» [16, с. 633].

Важливо зазначити, що обидві письменниці закликали до поступу, свободи, самореалізації, а також до продуктивної співпраці разом із чоловіками, переконували про важливість спільної діяльності представників обох статей, їхніх зустрічей не тільки на балах, але й на «різноманітних зібраннях», де можуть спілкуватися, дискутувати на різні теми, обмінюватися знаннями і будувати спільне майбутнє як рівноправні члени суспільства. Проте проблема полягає у тому, як писала Е. Ожешко, що «мислячі й освічені чоловіки, навіть молоді, все менше знаходять приємність у товаристві молодих панянок. Чоловіки розвиваються, а жінки стоять прикуті до рівня середньовічних знань; чоловіки на повні груди вдихають суспільне життя, жінки, закриті поміж салоном і гардеробною, межі світу бачать у чотирьох стінах зали для балу або дівочої кімнатки. Тому немає нічого дивного, що їм не цікаво одне з одним» [16, с. 639].

Н. Кобринська теж зазначала про недостатній рівень освіти й інтелектуального поступу жінок. Це призводить до того, що чоловіки не розглядають жінку, як рівноправну партнерку інтелектуального діалогу: «Бачать жінку лише дома і на забаві, то й уважають її потрібною лише для домашньої вигоди або для хвилиної розривки. На полі умственного розвою і його здобутків мужчина не надібує жінки, то там її й не шукає» [2, с. 315]. У цьому контексті Е.Ожешко і Н. Кобринська сфокусували також увагу на роль шлюбу. Оскільки молоді люди не мають спільних інтересів, «не можуть або не вміють пізнати один одного <...> подають собі руки унаслідок інстинкту і симпатії і об'єднуються наосліп» [16, с. 640], то стає зрозуміло, що «духовна спільність в подружжі для нього річ непотрібна» [2, с. 314], бо «в питанні замужжя рішає інший, природний наклін...» [2, с. 314]. Дуже часто шлюб укладався навіть не внаслідок природного потягу чи симпатії, а через безвихідне становище дівчини або можливість поєднати життя заради вигоди зі сторони чоловіка, зокрема спадок нареченої («Дух часу»). Такі нещасливі шлюби ставали ярмом і трагедією для обох, але сила звичаю, страх перед суспільним осудом і, особливо, безсилля жінки, що не може подбати про себе, зобов'язували не хестувати усталеними традиціями.

Е. Ожешко і Н. Кобринська пропагували ідею інтелектуалізації жінок шляхом освіти та зміни застарілих підходів у вихованні. Польська письменниця зазначала, що вміння і навички молодих дівчат надто примітивні і однотипні: «панна на виданні має кілька приємних талантів. Уміє танцювати <...>, презентує музичні претензії і так довго мучить фортепіано, що аж вимучить з нього щось на кшталт вальсу <...>» [16, с. 641–642]. Таку «вправність» потрібно змінювати на ґрунтовні знання, бо інакше жінка буде «нещасливою істотою, хворою тілом і духом, зневіреною і розчарованою, незрозумілою для світу і такою, що світ не розуміє <...>, щонайбільше кухаркою або економкою, але не людиною, не дружиною, не матір'ю і не громадянкою у великому значенні цих слів» [16,

с. 643]. Образ Марти, молодої вдови, є переконливим прикладом, що жінка, яка не має ґрунтовної освіти, відповідних професійних навичок і вмій, приречена на поневіряння, жебрацтво, фатальний життєвий фінал. Становище, у якому опинилася героїня після смерті чоловіка, виявилось для Марти безвихідним, руйнівним чинником двох доль: непристосованої до самостійного буття жінки та її маленької донечки. Раптова зміна умов (втрата комфортного, теплого житла, погане харчування) негативно вплинула на здоров'я дівчинки й остаточно зруйнувала безтурботне, щасливе дитинство. Піврічний пошук заробітку щоразу приносив Марті лише розчарування і усвідомлення того, що вона абсолютно не здатна протистояти жорсткій дійсності: «Ніщо не озброїло мене проти убогості, ніщо не навчило праці» [18, с. 103].

У романі «Марта» оприявлено авторське бачення таких ключових питань емансипаційного руху, як необхідність інтелектуального поступу і прикладної суспільної заангажованості жінок. Устами героїні Е. Ожешко засуджує «салонні знання», вони є деструктивним складником жіночої екзистенції і можуть призвести до фатального кінця (самогубство Марти). Письменниця постійно наголошувала, що потрібно змінювати методику виховання і навчання для дівчат: «Чому люди вимагають від мене того, чого мені ніхто не дав? Чому мені ніхто не дав того, чого сьогодні від мене вимагають люди?» [18, с. 116], – у розпачі формулює риторичні питання Марта.

Пошуки роботи і невдалі спроби працювати в найрізноманітніших сферах призвели до емоційного виснаження молодої вдови. Жінка стала заручницею суспільно-ментальних стереотипів, до боротьби з якими була не спроможна фізично і не готова психологічно. Марта не змогла конкурувати на ринку праці через те, що її знання надто поверхові, крім того, у багатьох галузях на роботу брали лише чоловіків. Саме через стать героїні відмовили в таких посадах, як продавець тканин і одягу («<...> у нашому магазині жінки ніколи не продають товарів, лише чоловіки... Але чому жінки не роблять того, що чоловіки? <...> тому, що така вже традиція» [18, с. 98–99]), ілюстратор у редакції, проєктант біжутерії («Але ж, пані добродійко! Пані добродійка є жінкою! <...> Я жінка, це правда. І що з того?» [18, с. 220]). Проте звільнити жінку з-під верховенства штучно увіковчених стереотипів надто складно. Почувши про бажання Марти малювати ескізи прикрас, чоловіки «зі здивуванням й іронією» [18, с. 217] дивилися на молоду жінку, а власник-ювелір дав зрозуміти молодій вдові, що він не готовий і не хоче бути емансипаційним реформатором: «Признаюся, я не дуже люблю всякі новинки» [18, с. 220]. Е. Ожешко осмислила низку провідних тенденцій емансипаційного руху: для того, щоб побороти усталені патріархальні норми, потрібно змінити суспільну свідомість, уможливити жінці доступ до університетів, усебічного розвитку, а не виховувати з неї ляльку чи прикрасу, тинь чоловіка.

У статті «Руське жіноцтво в Галичині в наших часах» Н. Кобринська охарактеризувала непросто становище представниць кількох суспільних верств, згадавши селянок, «середню верству» і аристократок. Життя і діяльність жінок з різних соціальних прошарків мало свої особливості, однак потребувало негайних змін, пов'язаних із покращенням освіти. «Просвіта селянки дуже низька. <...> найчастіше, відбувши свою шкільну науку, ніколи вже не заглядають до книжки і швидко забувають ті початки, яких в школі навчилися» [2, с. 304]. Щоб виховати нове покоління жінок, варто застосовувати інші підходи, позбутися застарілих звичаєвих кліше, зокрема переконань, що дружина є другорядною і не може брати участь у суспільно-політичній діяльності чи обговоренні важливих питань. Потрібно було переконувати і самих жінок про те, що застарілі принципи мають деструктивний вплив, їх треба позбутися не тільки селянкам: «Аристократкам, крім невеликих елементарних відомостей, показала потрібною спеціальна наука чужих язиків як задля частих подорожей, так і для космополітичної конверзації» [2, с. 308]. Але ця верства жіночого населення, «маючи доволі вільного часу, <...> маючи за що набувати книжки» [2, с. 308], не мала культурно-світоглядного, ментально сформованого бажання удосконалювати себе з метою як особистого, так і загальнолюдського національного поступу. «Така-то жінка, з такими економічними засобами стала взірцем для цілої маси наших жінок, котрі замість подібних засобів мали тільки подібні претензії і на їх підставі хотіли потрапити в “інтелігенцію”» [2, с. 308], – висновувала Н. Кобринська.

Е. Ожешко і Н. Кобринська звернули особливу увагу на долю представниць «середньої верстви». Авторки вважали, що приреченість цих жінок зумовлена насамперед вихованням та застарілими суспільними звичаями. Вони не здатні до фізичної праці, бо змалку їх не залучали до діяльності, і вони не можуть надавати фахово-професійні послуги, бо не мають ґрунтовної освіти, не прагнуть здобувати її, оскільки це суперечить патріархальним традиціям і стереотипним уявленням. Найважливіша мета дівчини – вийти заміж за чоловіка, що забезпечуватиме її і стане доброю партією для позитивної рецепції в суспільстві. Галя з оповідання «Задля кусника хліба» мріє про шлюб, який допоможе покласти край соціальним негараздам: «Приймлена з ласки до його родини, тепер вона вже по праву буде належати до нього, перестане бути бідною сиротою, буде мати таке саме становище і поважання у людей, яке мати буде її чоловік» [2, с. 37]. За таких умов жінка насамперед думала про меркантильні інтереси, жертвуючи коханням і почуттями. Галя змусила себе повірити у те, що вона зможе створити гармонійні стосунки, не обтяжені лише прагматичними розрахунками: «Роман <...> не був гарний; але для Галі не було тоді кращого чоловіка на світі. З ним лучилися для неї становище, удержання і симпатія, – словом, все, що лиш могла вимагати» [2, с. 37]. Однак дівочі мрії про щасливе майбутнє зазнали фіаско, і геро-

їня, переможена долею, погоджується на «кусник сухого хліба» [2, с. 52], щоб не «лишитися старою дівчиною», не «бути предметом злосливих уваг і насмішок», не «терпіти пониження» і не «услугувати ціле життя своякам». Учинок Галі – це єдина можливість уникнути пересудів та поневірянь, оскільки вона немає фаху і свідомості утилітарного життєвого шляху.

Н. Кобринська і Е. Ожешко показали також бунтарок, що насмілилися порушити усталені звичаєві норми. Проте внучки пані Шумінської («Дух часу») і Отоцького («Примари») мають різне розуміння майбутнього. Наміри внучки пані Шумінської, яка хоче «вчитися, аби мати свій власний хліб» [2, с. 127], однозначні і конкретизовані, порівняно з дещо ефемерними мріями Людвіки (Люсі): «<...> я нічого не хочу, лише вчитися, знати ... ах, все знати <...> Юльку, я не хочу, я не можу бути кухаркою, ані неробою... латати лахміття убозтва, ані їсти хліб незаробленого багатства і нерозділеного з тим, хто бідний» [17, с. 96–97]. Українська героїня зростала у середовищі, де її мати, тітка і дядьки мали вже інші духовно-світоглядні орієнтири, які дисонували з поглядами пані Шумінської, проте засвідчили рецепцію нової ціннісної системи, що й ініціювало поколіннєвий конфлікт між матір'ю і дітьми: «Всі її діти, сини, доньки, внуки, пішли іншими дорогами, ніж вона думала і бажала» [2, с. 123].

Люся натхненно йде власною стежкою світоглядної емансипації, робить перші кроки у пошуку свободи, однак вона невпевнена у своїх силах, визнає інтелектуальну вищість свого друга Юлека: «Розповідай, розповідай мені про все, вчи мене, керуй мною... ти такий розумний, стільки вже вивчив, бачив, жив...» [17, с. 98].

Етапи духовно-світоглядної ініціації проходять також і хлопці. Сини пані Шумінської порушують династичну попівську традицію і вибирають навчання в університетах. На відміну від хлопців, які стали студентами, дівчата, внучки пані Шумінської і Отоцького, хочуть вчитися, прагнуть інтелектуального поступу, але в університетські стіни вони ще не потрапили, дівчата несміливо декларують про свої бажання, відчувають необхідність йти проти стереотипного мислення. У творі «Дух часу» героїня розуміє, що хоче бути вчителькою, а Люся із твору «Примари» прагне знань, щоб бути корисною, але не має чіткого уявлення, як саме вона може виконувати утилітарні функції у суспільстві.

Висновки. Е. Ожешко і Н. Кобринська лобіювали принципи рівноправності у своїх національних середовищах, відстоюючи насамперед людські права жінки. Емансипаційні вектори ідейних переконань письменниць були схожими в декларуванні таких постулатів, як рівність статей на різних рівнях: соціальному, інтелектуальному, національному. У літературно-критичному доробку обидві авторки сформували цілісну світоглядну позицію про самодостатність жінки, можливість її самоствердження в соціокультурному просторі.

Смислотворчі акценти про необхідність ґрунтовної освіти для жінок, їхню самореалізацію на суспільно-культурному полі письменниці оприявнювали через образи героїнь, що виступали проти патріархальної моралі, боролися не тільки з апологетами старого звичаєвого устрою, але й із собою, долаючи власний страх і загальний осуд, проте розуміючи ціль складного шляху.

Література

1. Агеєва В. Жіночий простір: феміністичний дискурс українського модернізму. К., 2008. 360 с.
2. Кобринська Н. Вибрані твори. Київ, 1980. 446 с.
3. Книш І. Смолоскип у темряві. Наталія Кобринська й український жіночий рух. В., 1957. 302 с.
4. Крупка М. Емансипаційні тенденції в українській жіночій прозі кінця ХІХ – початку ХХ століть: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 2004. 24 с.
5. Легкий М. Проза Наталії Кобринської (ідейно-естетична еволюція і поетика). *Українське літературознавство*. 2012. Випуск 75. С. 95–115.
6. Перший вінок. Жіночий альманах. Львів, 1887. 464 с. URL: <https://odnb.odessa.ua/rarities/item/225#view>.
7. Спатар І. Творчість Елізи Ожешко та українська література другої половини ХІХ – початку ХХ століття: компаративні вектори міжлітературного діалогу. Івано-Франківськ, 2021. 256 с.
8. «Чорна пані» Наталія Кобринська: розповідаємо про засновницю українського фемінізму. [Інтерв'ю Зоряни Жарквої з Аллою Швець]. URL: <https://povaha.org.ua/chorna-pani-nataliya-kobrynska-rozpozidayemo-pro-zasnovnytsyu-ukrayinskogo-feminizmu/>.
9. Шаф О.В., Гонюк О.В. Дух часу: феміноцентрична проза Наталії Кобринської в парадигмі «Реалізм – Модернізм». *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 22. Том 1. С. 242–246. URL: http://www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/22/part_1/42.pdf.
10. Швець А. Жінка з хистом Аріадни. Життєвий світ Наталії Кобринської в генераційному, світоглядному і творчому вимірах. Львів, 2018. 752 с.
11. Baszewska M. Pisarze pozytywistyczni o sytuacji kobiet. Na przykładzie twórczości Elizy Orzeszkowej i Bolesława Prusa. *Tekstura. Rocznik Filologiczno-Kulturoznawczy*. 2015. Tom 1(6). S. 37–54.
12. Borkowska G. Cudzoziemki. *Studia o polskiej prozie kobiecej*. Warszawa, 1996. 268 s.
13. Drabikowska M. Powieść nowoczesna a emancypacja. Zarys ewolucji gatunku jako systemu antycypacyjnego. *Zagadnienia rodzajów literackich*. Łódź. LI 1-2. S. 67–97. URL: https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/44342/rozprawy04_compressed.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
14. Górnicka-Boratyńska A. Stańm się sobą. Cztery projekty emancypacji (1863-1939), 2018. 232 s.

15. Magnone L. Marta. *Czterdzieści i cztery. Figury literackie. Nowy kanon.* Warszawa, 2016. S. 413–429. URL: <https://cutt.ly/nwzSQ60R>.
16. Orzeszkowa E. Kilka słów o kobietach. *Publicystyka społeczna. Myślenie obywatelskie. Żydzi. Kwestia kobieca.* T. 1. 2021. S. 617–768.
17. Orzeszkowa E. *Widma.* 1881. 139 s. URL: [https://pl.wikisource.org/wiki/Widma_\(pierwsze_wydanie\)](https://pl.wikisource.org/wiki/Widma_(pierwsze_wydanie)).
18. Orzeszkowa E. Marta. *Pisma w: w XXX t.* Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolfa, 1937. T. III. S. 5–243.

EMANCIPATORY DISCOURSE IN THE LITERARY AND CRITICAL WORKS BY ELIZA ORZESZKOWA AND NATALIA KOBRYNSKA

Iryna Spatar

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000, Ivano-Frankivsk, Shevchenka St., 57;
e-mail: iryna.spatar@pnu.edu.ua

Aim. *The article is devoted to the study of world-view and axiological vectors in the emancipatory discourse of E. Ozheshko and N. Kobrynska. The article deals with the analysis of common approaches to the presentation of emancipatory ideas in the literary and critical works by E. Orzeszkowa and N. Kobrynska, in particular, with the comprehension of the women's role in the family and society, their opportunities to study and work on a parity basis with men. Both writers called for the formation of a new social consciousness in order to overcome established patriarchal norms and customary stereotypes through education and enlightenment. The similarity of world-view and aesthetic views, artistic and semantic parallels in the authors' works is due to the consonant life axiology and the declaration of sometimes too radical views.*

Methods. *For the comparative analysis, a number of basic scientific methods were used, including historical and literary, typological and biographical approaches.*

Results. *Through the comparative analysis, the following main issues through which the writers declared world-view, spiritual and moral changes were identified: the need for a thorough education, the education of erudite female intellectuals, the social and professional integration of women as active participants and reformers, rather than passive observers, the formation of a new social consciousness.*

Scientific novelty. *An attempt is made to make a comparative analysis of the emancipatory discourse in the literary and critical works of women writers. The author's vision of the special function of women in social, spiritual and intellectual contexts is outlined.*

Keywords: *emancipation, literary and critical discourse, parity, women's issue.*